

2А(54)

М84

Өмірбек Мұқанұлы

*Талайды
тандандырған
Тайжан ақын*

Жезқазған 2000 жыл

Өмірбек МҰҚАНҰЛЫ

**ТАЛАЙДЫ ТАҢДАНДЫРҒАН
ТАЙЖАН АҚЫН**

Жезқазған, 2000 ж.

ӨМІРБЕК МҰҚАНҰЛЫ

ТАЛАЙДЫ ТАҢДАНДЫРҒАН

ТАЙЖАН АҚЫН

Жезказғандық қаламгер Өмірбек Мұқанұлының «Талайды тамсандырған Тайжан акын» атты кітабы бүкіл Қазақстанға, әсіресе арқа даласына кеңінен танымал Халық ақыны Тайжан Қалмағанбетовтың өмір жолы мен творчествосына арналған.

Уақытында Жамбылмен іргелес болып, Үкілі Ыбырайтан бата алып, қызылордалық Нартай Бекежановты баулыған. Тайжекеннің оқырмандарға осы күнге дейін белгісіз болып келген өмір беттері мен өлеңдері басылымда жарық көріп отыр. Туынды оқырман ойынан орнықты орыш алары сөзсіз.

Жазушы А. ҚАРАЖІГІТОВ.

2000 жыл.

АЛҒЫ СӨЗ

Табиғат берген сирек таланты бар, өнер аспанына бала-лық шағынан бастап шолпаң жұлдыздай жарқырап шыққан, 12 жасында кеудесіне өлең құсын қондырған Тайжан Қалмағанбетов қазақтың маңдайына біткен дара тұлға болатын-ды. Оны замандастары арқаның гүлі, әсем сөздің зергері деп бағаласа, кейінгі ұрпақ өнердің темір қазығына баалайды.

Бала кезінен әнші, сазгер, суырып салма акын болған Тайжан өзінің талабымен елді аузына ертеден-ақ қарата бастады.

Ол өткен ғасырдың аяғында көптеген айтысқа түсіп, жиын-той, ойын-сауықты жас та болса жұртшылыққа өз өнерін кеңінен таныта бастады. Демек, сол уақыттағы туындылары қағаз бетіне түспей ұмытылған. Оның өлеңдерін білетін Нияз Ожанов, Болман Қожабаевтар болатын, өкінішке қарай уақытында Тайжан жөнінде қомақты мағлұматтар алынып, жиналмады.

Тайжан акын жөніндегі басылымдар, зерттеу жұмысы осы күнге дейін жоқтың қасы. Бар болғаны жезқазғандық өлке танушы С. Бүкіровтың «Ой ағысы» деген «Жазушы» баспасынан 1980 жылы шыққан кішкентай кітапша ғана. Іздеген адамға біреу-саран мерейлі акын тойына арналған мақалалар ғана кездеседі. Сол сияқты жазушы Аппаз Қаражігітов та Тайжан еңбектерін зерттеп, жариялауға атсалысып жүрген қаламгерлердің бірі. Демек, оқырман қауым, әсіресе, жастарымыз артына қалдырған өнері қазақтың дархан даласындай акын жерлесіміз акын Тайжан жөнінде жөнді білмейді, түсініктері аз. Облыс орталығындағы балықшылар қалашығында Тайжан көшесі деген көше бар. Облыстық филармонияның акын Тайжан Қалмағанбетовтің атына не болғанына біраз уақыт өтті, Бірақ, «Тайжан кім?», деп сұрап жүргендерді өз құлағыммен талай естідім. Біреуіне түсіндіргеніммен бүкіл халыққа ойынды айтып жеткізе алмайсың ғой. Сондықтан дауылпаз акын жөніндегі

кандай да бір туындылар болмасын акын данкын көтереді, оны өз оқырмандарымен байланыстырады. Сондықтан осы кітапшаны жазудағы біздің негізгі мақсатымыз осы болатын-ды.

Енді оқырманға тамшыдай болса да пайдасы тисе, біздің алға қойған мақсатымыз орындалды деп санар едік. Тайжан шығармалары уақытында қағаз бетіне түсірілмеген. Тек оның өнеріне табынушылар мен қызығушылар аузынан шыққан өлеңдерін жаттап алып, ұрпақтан ұрпаққа қалдырып отырған. Өкінішке қарай сол ақынды көрген замандастары мен ақынның тыңдармандарының қатары да күннен күнге азайып барады. Әрбір Тайжан жөніндегі айтылған, басылған деректі әңгімелер мен өлеңдер ақын творчествосын толықтыра түсер деген ойдамыз.

Танымал ақынымыз Жайық Бектұров айтқандай-ақ, Тайжан еңбектері әлі жиналмай жатқан бай қазына, әдеби мұралары зерттелмеген байлық дегені шындық. Тайжан мәселесі шын мәнінде осы күнге дейін қолға алынбаған сондықтан да осы күнгі жас ұрпақтар біле қоймауы, оның творчествосы игерілмеген тың сияқты, өлеңдері жинақталмаған, оқырмандарға жеткізілмеген.

«Шебердің қолы ортақ, шешеннің тілі ортақ» — дегендей, біздің кең байтақ елімізде белгілі мақтан тұтарлық ардагерлердің бірі — әрі акын, әрі әнші, әрі сазгер Тайжан Қалмағанбетов.

Белгілі аудармашы К. Алтайский Тайжан өлеңдері жиналмай өнерінің халық игілігіне пайдаланылмай жүргеніне өз уақытында баспа бетінде зор өкініш білдірген болатынды.

Осыдан отыз жылдан артығырақ уақыт өткен Қарағандының облыстық газетінде С. Бүкіровтың «Ескерусіз қалған акын» деген еңбегі жарияланған мақаласында Тайжан еңбектерінің зерттеусіз қалып отырғанын қынжыла айтып, оның баспадан шыққан туындыларының жоқ екенін тілге тиек еткен екен. Осы мақалаға байланысты Қарағанды жа-

зушылар одағының облыстық бөлімшесі оқырмандарға, Республикалық жазушылар одағына, баспа орындарына үндеу салған. Тайжекенді қолға алып, оның еңбектерін халық игілігіне айналдыру туралы. Өкінішке орай, «баяғы жартас бір жартас» қана болып қалып отыр. Тайжан ақын жөнінде біз ұрпақ борышын орындай алмай келеміз. Кішкене де болса ақын жөніндегі басылымдар ақынның даналығы мен даралығын еліне түсіндіруге күш салдық. Ой білдіріп, пікір айтқандарды құшақ жайып қарсы аламыз.

ТАИЖАН — КӨРГЕНДЕРДІҢ КӨЗІМЕН

Тайжан бүкіл Қазақстанның, Орта Азияның көптеген жерінде болып, талай ақындармен, ғалым, өнер қайраткерлерімен, өзін танытып, өз артына ұлағатты да өшпес құнды сөздер қалдырған ақын. Солардың кейбіреулерін оқырмандарға айтып өтуді жөн көрдік. Тайжекең өзі батасын беріп, шәкірті болып есептелетін қызылордалық Нартай ақын:

«Тайжанға деген халық сүйіспеншілігі көл дария, оның елге деген махаббаты одан да зор. Менің табынатыным оның әні, шебер сөздері, әсем дауысы. Мен Тайжанды ұстаз тұтаман, ғұмыр бойы мақтан етемін» деп жазған. Тайжан әні кең құлашты, кербез, нәзік лирикалық, терең сырлы, шырайлы шығармалар. Дауысы құлаққа қонымды. Әуені әсерлі де мөлдір, үні асқақ, тындаушы әрдайым сүйсініп те сүйіп тыңдайды.

Кенен ӘЗІРБАЕВ: «Әні де ерекше, ағып айтатын, төгіп сөйлейтін. Ақынның өз домбырасы, өз қобызы, өз гармоны сенімді әні болу керек. Мұндай қасиет Жамбыл мен Нұрпейісовте, Тайжан мен Шашубайда ғана болатын.

Академик Ахмет ЖҰБАНОВ: Нартайдың ақындық, әншілік жолға бүтіндей бет бұруына Ақмешітте арканың ардагер ақыны, әнші Тайжанның кездесуі себеп болды. Революция алдында Сырды аралаған Тайжан ақын Нартайдың ынта-қабылетін, өнер өрісін байқатып, оған өзінің әндерін

үйретіп, ақыл кенесін айтты. Нартай Тайжанды пір тұтатыны да содан.

Сәбит МҰҚАНОВ: «Тайжанның өте жақсы білетіні — ән. Арканын Біржаны, Ақан сері, Балуан шолақ, Ғазиз, Құлтума сияқты атакты композиторларының әндерінен оның білмейтіні жоқ. Тайжанның ерекше көп білетіні туған нағашысы — Ыбырай Сандыбай ұлының әндері.

Тайжанның өзі де халық арасына кең тараған талай тамаша әндер шығарды. Соларға халықтан үйренген әндерін қосқанда Тайжанды «таусылмайтын ән қоймасы, тау бұлағы» деуге болады екен.

Жайық БЕКТҰРОВ: «Тайжан асқан дарын, көзі көреген, жадында көп дүние тоқыған, зейіні де алғыр. Тайжан арканың атакты ақыны, зйгілі әншісі, домбырашы, гармоншы».

Драматург Шахмат ҚҰСАҒЫНОВ: Тайжан кыр мен сырға аты мәлім, өзгеше, әнінің мәнері өзіне тән ақын-әнші. Оған қоса Тайжан әзілқой, сықақшы, көпті күлкіге кенелтіп отыратын жан.

Академик жазушы, сыншы Мұханбетжан ҚАРАТАЕВ: Тайжан жаңа заманға үн қосқан жыршы, орақ ауыз, от тілді ақын, өзінің үлкен таланты арқасында Қазақ Совет әдебиетінің шоқтығын биікке көтергендердің бірі болды.

Академик Қ. СӘТБАЕВ: Тайжекең Қазақ мәдениетін жоғары көтеріп дамытуға үлес қосқан жан. Өркендеген өнердің шаңырағын көтеріскен дарын иесі.

Үкілі Ыбырай САНДЫБАЙҰЛЫ: «Қандай шаршы топқа салсақ та тауы қайтпас, алқымы іспес жүйріктің маңдайы жарылып тұр екен. Көкейіме көд тұндырып, жанымды жайлауға қондырған да менің жиенім Тайжан бағың ашылсын!

АҚЫННЫҢ ӨМІР ЖОЛЫ

Т. Қалмағанбетов 1879 жылы Ұлытау ауданының Айыртау бөктеріндегі Қарағандысай деген атамекенде дүниеге келген. Кейбір деректерде 1878 жылы туған деген сөз бар. Осы келтірілген бірінші деректің дұрыстығын ақынның өзі шығарған мына өлеңінен-ақ аңғаруға болады.

Мәскеуде онкүндікте сахна ашып,

Құрдас көсем Сталинмен болдым дәмдес» — дейді ол. Сталиннің 1879 жылы туғаны анық. Бұл өлең Мәскеуде өткен онкүндіктің сахнасын ашқандығын жырлайды. Ал кейбір соңғы жылдарда шыққан деректердегі сахнаны Нартай ашыпты, — деген сөз шындыққа сәйкес келмейді.

Тайжан Найман руынан шыққан. Одан Бағаналы, Сары-Сарғалдақ, Оразай — Рсай болып тарайды. Тайжекеңе арналған поэмада Кәкімбек Салықов:

Перзенті Ұлытаудың ақын Тайжан

Қазаққа сырнайлатып атын жайған

Баптаған, бабындағы бұлбұлым деп,

Балталы, Бағаналы, Қоңырат, Найман, —

деп Ұлытауда туған Найман перзенті екенін жырға қосқан. Тайжан Үкілі Ыбырайдың туған жиені, Мейіз деген апасынан туады. Әкесі Қалмағанбет молда құрым туырлықты, ыс шалған қара шаңырақты, жоқшылық пен кедейліктің зардабын шеккен жан. Өз сауатына сай бала оқытып, молдалық та жасаған, Тайжанмен айтысында Болман:

«Атаңыз Қалмағанбет молда болып,

Біздің елде бала оқытып жүрмеп пе еді — дегені соның айғағы.

Ұлытау өңірінің ақыны Жоламан Тәттібаев деген әнші әрі домбырашы өнерпаз кісінің ел ішінде ашқан мектебін— 6-7 жыл оқып, оны тамамдап Тайжан сауатын ашады. Жас

кезінен Тайжан кітапқа өте құмар болды. Ол мың бір түн, Керғұлы, Манас, Жүсіп—Злиха сияқты шығармаларды оқып көбін жатқа білетін, әуенге салып үзінділерін әндетіп те отыратын.

Ақынның балалық шағы Ұлытау, Айыртау, Жезказған, Қарсақбай өңірінде өтеді. Өзінің өте ауыр өткен балалық шағын:

Сегізден бастап сенделдім,
Татарыма нәр таппай,
Сүйенетін әл таппай
Бай құлдығында езілдім.
Қолым келте, қол қысқа
Қажыған Тайжан нан таппай,
Он үш жасқа келген соң
Ақ домбыра қолға алып
Ел жағалап күн көрдім.
Әркімдерден сұранып
Жас өмірді өткіздім.. — деуі

бүкіл балдырған бала шағының, жоқшылықтың, қиыншылық аштықты баяндайды, ауыр өмірін жырлайды. Бұл ақынның өлеңмен жазған балалық шағы жөніндегі өмірбаяны 13 жасынан бастап Тайжан көп алдына іркілмей өз ойын көркем сөзбен дәл айтып, тапқырлығын танытты. Осы уақыттан бастап ол өз халқының сүйікті ақыны болып дәрежесі жоғарылай берді. Тайжан замандастарының айтуына қарағанда бала кезінен-ақ орақ тілді, ұшқыр ойлы, сергек, сезімталдығымен белгілі болды.

16-17 жасқа келгенде нағашылары Ыбырай мен оның әкесі Сандыбайдан бата алмақ болып Көкшетау жеріне барып өзінің ақындық және шығармашылық талабын шындай түскендей болады. Осы жасынан бастап айтысқа түсе бастайды. Өткір өлеңдерді қолма-қол шығарып, өміріндегі әділетсіздікті аяусыз әшкерелейді. Сонымен қатар ол ел қамын жеген ерлер, есімі аңызға айналған халық қамқоры, батырлар туралы да тамаша жырлады. Совет үкіметі тұ-

сында бұрын-соңды болмаған бакытқа кенеледі. Жаңа заман акын өлеңіне жаңа көрік пен жаңа үн, өзіндік ырғақ алып келеді. Сол заманның жаршысы болып, жаңа үкіметті жырлады. Халық мүддесі оның өлеңіне арқау болды. Оның бүкіл Қазақстан, бойынша араламаған жері жоқ, соның ішінде Сыр бойына жиі барып тұрды. Жастық шағының көбісін осында өткізді. Мұндағы алғашқы сапары 1912 — 14 жылдары болатын-ды. Нартай Бекежанов пен алғаш кездесіп, бір айдай соңына ертіп жүрді, уақыты да сол жылдары. Нартай Тайжекеннің шәкірті, одан бата алып қанатын қакқан жан.

Сыр бойына бүкіл үй-ішімен көшіп кетуі 1931-32 жылғы ашаршылықпен байланысты. Бұл сапардан акын еліне оқып, ақындығын шындап 1935 жылы оралып, Қарсақбай қалашығына орналасады. Негізгі акын өнерінің дамып, творчествосының өрлеуі де осы кезендерде. Өкінішке қарай сол жылдардағы туындылары, әсіресе, жеті акынмен айтыстары бізге жетпеді. Көкшетау, Қарағанды, Қостанай жерлерінде аз болмаған, ондағы өтетін әйгілі жәрменкелерде болып, тамаша кездесулері мен аңыздар да осы жерлерде туады. Кейбіреулерін осы естелікте келтіруді жөн көрдік. Акынның шарлаған жағырафиясы ұлан-байтақ еліміз Сарыарқадан бастап, Омбы, Орта Азия, Жетісу жерлері, Мәскеу, Алматы, Еділ — Жайық, Қаратау мен Ақтау, Тайжекеннің әрбір сапары бір-бір дастан.

Әр сапарында ол өмір жолын толықтыра түсті, халқының мұнын мұндап, жоғын жоқтап, ел зарына үн қосты. Өз творчествосын байыта түсті. Шалқар шабытпен жүріп, жүздеген өлеңдер, ән-жырлар шығарды. Еліне елеулі қызмет атқара алды. Оның еңбегі бүкіл, Республикамызға танымал бола бастады. Қазақстан үкіметі халық арасындағы таланттарға зор қамқорлық жасап, 1934 жылы Алматыда бүкіл қазақстандық халық өнері қайраткерлерінің бірінші слетін өткізеді. Бүкіл кең байтақ елімізден үлкен өнер иелері жиналады. Солардың ішінде біздің жерлесіміз Тайжекен де болды, Бұл сапарға ол үлкен ұлы 14 жасар Әшімханды

да ала барды. Үкімет тарабынан бұл ақынның алғашқы үлкен сахнаға шығуы еді. Осы жолы Тайжекең бұл слетте ерекше көзге түсті. Өмірден өз орны мен бағасын алды. Тайжан аты халыққа кеңінен танымал болып, әйгілі ақын атанды. Астанада сол кезде Одаққа аты белгілі Жамбыл, Кенен, Шашубайлармен кездесіп, танысып-білісіп, пікір алысады. Өзі де соларға еліктеп ән шығара бастайды. Слет қорытындысы бойынша Жамбыл мен Тайжан ақынға республика дәрежесіндегі зейнетақы тағайындалады. Қазақстанның Жоғарғы Кеңесінің алғашқыларының бірі болып Құрмет грамотасымен марапатталады. 1936 жылы Алматыда өткізілген халық өнерпаздарының екінші слетіне де Тайжекең қонақ болып қатыса алады. Міне, осы бас қосуда Мәскеу онкүндігіне баратын өнер майталмандары да іріктеліп алынған болатын. Соның ішінде біздің Тайжан ақын алдыңғы қатарда болды. Тайжанның өмір серігі болған ақылы мен парасатына қоса өзімен бірге алып жүретін 12 тілді қара сырнай. Ол ақынның көзін көрген сырнай ортаншы баласы Қасымханның үйінде осы күнге дейін ақын өмірінің куәсіндей сақтаулы тұр. Сырнай бүгінге дейін өз үні мен ақынға қосылған даусын жоғалтпағандай. Онда 1912 жылы «Троцк қаласында жөнделген» делінген, жөндеген шебердің қолтаңбасы жазулы. Сырнайлы керуенде тілдерінде он саусағы жорғалаған, көмейінен жыр төккен киелі Тайжекең еріксіз еске түсіп, бауырынды елжіретеді. Әттең қара сырнайда сөйлейтін тіл жоқ, әйтпесе ақын туралы біз білмейтін талай сырды шертер еді.

Мәскеуде онкүндікке барған сапары Тайжекеңнің бір белес, оның көтерілген биік асуы болатын, бақытының асқар тауы еді. Өз өлеңінде «Бүкілодақтық староста» М. И. Калининнің қолынан сыйлық алғанын, И. В. Сталиннің қабылдауында болып дастархандас болғанын мақтан етеді.

Паш еттім көсемдерге өнерімді,
Мадақтап мысты өңірлі жерлерімді
Жауырымнан Калинин қаққанында,
Езіліп қоя берді-ау денем балқып,
Советтің бел баласы секілденіп,
Мастандым өз өзіммен солай шалқып —

дсп толғанады арқа алыбы.

Ақын өлендері Жезқазған ауданының: «Қазыл кенші» мен «Қарағанды пролетариаты», Социалистік Қазақстан», «Еңбекшіл Қазақ», «Правда», «Известия», «Комсомол правдасы», газеттерінің бетінде жарық көрді. Орыс тілінен басқа украин, белорусс, татар және Одақтың көптеген ұлттарының тілдеріне аударылды.

Өкінішке орай, өлкетанушы Сүтемген Бүкіровтың «Ой ағысы» деген баспадан 1984 жылы шыққан кішкене кітапшадан басқа Тайжан жөнінде деректерден ештеңе жоқ. Мерейлі тойларға қарсы шыққан бірін-саран Тайжекең туралы жарияланған мақалалар. Олардың бәрі ақынның бай еңбегін оқырманға өз дәрежесінде жеткізе алмайды. Жезқазған қаласында 1979 жылы ақынның жүз жылдығы 1990 жылы ақпан айында 110 жылдығы облыс дәрежесінде аталып өтті. Үлкен мерекелік той жиындар болды. Соңғы тойдың қарсаңында «Аққуға ұн қосқан ақын» деген өте көркем де көлемді плакат Жезқазғанда жарық көрді. Онда Тайжанның өмірбаяны, жанұясы, балалары, ақын замандастары, әріптестері бейнеленіп, олар туралы толық деректер келтірілген тойға жалғаса балықшылар қалашығында бір көшенің атын ақынға берді, облыстық филармония Тайжан Қалмағанбетовтың атымен аталады.

Тайжан бес ағайынды, екі ағасы, екі інісі болды. Ағалары — Құлжан, Тойжан, інілері — Шалабай, Шубай, Құлжан мен Шубайдан ұрпақ тараған, көптеген немере, шөберелер Жезқазғанда тұрып жатыр. Шубайдың Жәлел деген баласы Республикаға танымал мемлекет қайраткері, Мәскеу тау-кен институтын тәмамдаған инженер. Шалабайдың жалғыз Әділ атты ұлы Жезқазған шахталарында жұмыс істеп жүріп қайғылы қазаға ұшырады. Тойжанда бала

болмаған, ақынның ортаншы ұлы Қасымхан Тойжанның бауырында өскен бала. Тайжанның бес баласы болған, екі қыз, үш ұл. Қыздары — Жамалтай, Кәмәлтай. Соғыстан кейін осы Жезқазған жерінде қайтыс болып жерленген ұрпақтары бар. Ақын ұлының үлкені Әшімхан 1920 жылы туған, Қарсақбай мектебінде оқыған. Ақынның ең сүйікті балаларының бірі болатын, өзі алыс сапарға шыққанда сонына ертіп алып жүретін. Бірақ, ақын өнері, әншілігі, әртістігі дарымады. 1939 жылы Әшекең міндетті әскер қатарына шақырылып, соғысты Украин жерінде қарсы алып, төрт жыл соғысты басынан өткізді. Осы өңірдегі полковник шеніне дейін көтерілгенде Әшекең болатын. 1947 жылы әскер қатарынан босағаннан кейін Рудный қаласына барып орналасып, автобазаның директоры болып, қызмет істеді. 70-ке толған шағында дүние салды. Қостанай жерінде жерленген. Тойжан бауырында тәрбиеленген ортаншы ұлы Қасымхан 1927 жылы туған. Көп жылдар Полиграфия саласында істеді. 1994 жылы Жезқазған қаласында қайтыс болды. Өзінің ата мекеніндегі Айыртаудағы қорымында жерленген. Ол жерде Қалмағанбет ұрпақтары жатыр. Ақынның кіші ұлы заң қызметкері Советхан да сол жерде, 1983 жылы дүниесалған. Ол 1952 жылы Мәскеудің заң институтын тәмамдаған, Қарсақбай орта мектебін 1948 жылы алтын медальмен бітірген оқу озаты. Заңгер болып Қостанай, Жезқазған қалаларында қызмет атқарды. Екеуміз әрі күрдас, әрі нағашылы-жигенді болып өмір бойы сыйласып өттік. Менің тұңғышым туғанда анасы қансырап өлім аузында жатқан өз қанын беріп Мәкенді тұңғыш нәрестесімен алып қалған Советхан еді. Маған еркелегенде:

— Өмеке, Марат біздің үйдің баласы, Мәкеннің жарты қаны менікі, — дейтін еді. Советханның адам есін де қалған ұлағатты істері мен асқартаудай адамгершілігі мол еді ғой. «Топырағың торқа болсын, жатқан жерің жәйлі босын — деп ақынның рухына дұға оқып, бағыштап отырамын. Ақынның ағалары мен інілерін көзім көрді. Қарсақбай зауытында көрші тұрдық, әрі құда-жекжат едік, ағайын-туыс болып кеттік. Көбінің батасы мен алғысын алдым. Өлмесек апаң айтқан мына бір әңгімені келтіргенді дұрыс көрдім.

Тайжекен Сыр бойында жүргенде айтысқа көп түседі. Бірде ақын әйелмен айтысып, ол әйел Тайжекене сауал қояды.

— Тайжеке! Мен сізден айтыстан жеңілдім. Сіздің әйеліңізбен күресем, егер жықсам, оны тастатып, мен сізге жар болам — дейді. Көп ойланбай-ақ ақын келісімін береді. Біздің Өлмесек апай өз анасына тартқан орта бойлы, ықшамды, келбеті келген кісі болатын. Бұрын күреске түсіп көрмеген. Елден алыста жүргенде жан жарымнан айырылып, ауылға жалғыз қайтам ба? — деген ой да билейді апайды. Ал, күреске шақырып отырған әйел зор денелі күш несі сияқты болып көрінеді. Көп уақыт өтпей-ақ күрес те басталып кетеді. Әлде әруақ қолдады ма, не жан қысылғасын шыққан күш қимыл ма, бірер айналымнан кейін апай белден алып, өзіне қысып, аяқтан шалың жығып жауырынын жерге тигізіп күш алады.

— Ақынды алып ауылға қайттым, шынымен ол уысымнан шығып кете жаздады — деп апай күліп айтып отыратын.

Ақын өмірі қысқа болды. 58 жасында репрессия құрбаны болды, бұл біртуар таланттың кемеліне келген шағы болатын.

Ыстық жүрегімен өз халқын сүйген Тайжан, дегеніне жете алмай есіл өмірі үзілді, арманда кетті.

Қаптасты көңіл қайғылы,
Көкірек толды санаға,
Дұшпанның сөзі әр болып,
Өтірік күйдім жалаға, —

деп налыды ақын Қарсақбай түрмесінде отырып. Бұл оның соңғы өлеңі болатын. Оны өзімен бірге қамалған, кейін босап ақталған Нгібай ұлы Бәйелді деген ақынның інісі жаттап алып, туған-туыстарына жеткізген. Өлең 1994 жылы облыстық «Сарыарқа» газетінде жарияланды

«Ақынның сөзі өлмейді, жақсының өзі өлмейді» дегендей-ақ ақын Тайжан бүгінде тірі, біздің арамызда жүрген сияқты, ақынды көріп, оның өлеңін тыңдағандар бас қосқан жерінде жастарға әңгіме, аңыз қылып отырады.

Өкінішке қарай ақынның қаза табуы туралы толық деректер де онша анық емес. Ұсталғаннан кейін ол ешбір хабар-ошарсыз кетті. Тексеру қағаздарында 1937 жылы Теректі станциясының маңында атылды, — десе, 1958 жылы балаларына келген актау қағазында ақын Сібір жақта 1938 жылы ақпанда атылды делінген. Ал, қай жерде, қандай жағдайда жерленгені туралы анық хабар жоқ. Тайжекен ұсталысымен оның жанұясы да қуғын-сүргінге ұшырай бастады. «Халық жауының семьясы» деп оларды қолмен, шұқып қырғиқабақтата бастады. Тайжан деген ат аталмады. Мектептің өзінде жаудың баласына дұрыс орын болмай шеттетті. Ересек балаларының жұмысқа орналасуы қиын болды. Ақынның отбасы ширек ғасырдай уақыт қуғын-сүргінге ұшырады. Тіпті, оның үйіне кіріп шыққан адамдардың өзі есепке алынып, тексерілген жағдайлар да болды.

Тайжекеннің түскен суреттері өте сирек кездеседі. Оның сырнай тартып, сырнайсыз бөрік киіп түскен екі-ақ суреті бар. 1934 жылы 7 шілдеде № 16 санды Қазақ әдебиеті газетінде Тайжан ақын деген Шахмат Құсайыновтың фотосуреті алғаш рет жарияланды, сол газетте автордың көлемді мақаласы да бар еді. Онда Шахан Тайжанның қажымас қуатын, өзіндік өшпес орнын, оның өнердегі өзіне тән жолын бейнелеген болатын. Сол жылы қазақтың төрт алып ақындарының суреттері түсірілген. Бұл фото Тайжекеннің олармен терезесі тең екенін дәлелдейді. Олар Кенен, Қали, Жамбыл, Тайжан төртеуі еді.

1936 жылғы мамыр айындағы Мәскеудегі онкүндікте Күләш пен Тайжанның, Жамбыл мен Тайжанның жеке түскен, гүл ұстап тұрған суреттері бейнеленіпті. Бұл астаналықтардың Қазан вокзалында онкүндікке қатысушыларды қарсы алып тұрған сәті болатын. Енді сол жылғы тағы бір фотода Күләш, Жамбыл, Шара, Тайжан төртеуі бірге тұ-

сіпті. Бұлардың бәрі «Правда» «Известия» газеттерінде ба-
сылған.

Академик Ахмет Жұбанов «Замана бұлбұлдары» деген кітабында, тиісті деректерге сүйене отырып, халық ақыны Кененді Тайжанның шәкірті деп санайды. Ал «Халық ақындары» деген баспадан 1945 жылы шыққан кітабында Тайжанды Жамбыл, Доскей, Нартай, Орынбайлармен қатар қоюы да тегін емес.

Тайжанның өмір жолы, творчествосы еңбекшіл халықтың мұңын мұндап, жоғын жоқтауға арналды. Тайжан Сарыарканың дауыл үнді, өткір тілді, суырып салма, төкпе ақыны, сазгері. Ол не сөйлесе де өлеңмен айтатын, сырнаймен шырқайтын, Әнді айтқан сайың даусы ашыла түсетін, барған сайын толқи түсетін замананың бұлбұлы болды. Жайық Бектұров айтқандай, Тайжан өлеңдері жас атаулары біздің бүгінгі сөздігімізді әдеби тіліміздің қорын молықтырады, байыта түседі.

ТАИЖАННЫҢ ҮКІЛІ ЫБЫРАЙДАН БАТА АЛУЫ

Жазушы Сәбит Мұқанов өзінің «Есею жылдарында» деген кітабында: «Тайжан кішкене күнінен шайқы—мазак еркелеу болып өсіп, әркімді өлеңмен сықақтайды», деп жазған, 15-16 жасқа келгенде ол тіпті құтырып, айнала-сындағыларды мазалай түседі. Сосын оны жынданған шығар деп, байлап тастаған кездері де болған. Ауылға келген қонақтардың біреуі:

— Бұл баланікі «жып» болмау керек, нағашысы Ыбырайдың ақындығы қонғалы жүрген сияқты. Үкіліден бата алса Тайжанның мінез-құлқы дұрысталып, нағашысының ақындығы қонуы мүмкін. Тайжанды нағашысына жіберіңдер, — дейді. Қалмағанбет ақсақал баласын нағашысына жіберуге бел байлайды. ...Ұзақ жол жүріп көптеген бейнетпен қыстың көзі қырауда жас ақын бала, Үкілі Ыбырай ауылына жетті, Тайжанның нағашысы мен Көкше жерінде

бірінші кездесуі Жалғызтау өңірінде Саумал көл жанындағы Қамсақты маңайында өтеді. Ыбырайдың өз жанындағы әуесқой жігіттермен сайрандап, салтанат құрып жүрген кезі болса керек. Алыстан аңсап келген жиенін Ұлы нағашысы Сандыбай қарт та қатты қуанып, құшағын жайып қарсы алды. Үкілі Ыбырай «Гәккулетіп» әңдетіп сағынып келген жиенін алғашқы кездескен сәттен бастап-ақ ерекше ыстық ықылас танытып, өз қамқорлығын көрсетеді. Ыбырайдың «Гәкку» әні дүниеге келген жылы Тайжан туған екен. Нағашысының құрметіне риза болған жас ақын жолдан шаршап келгенін де ұмытып кетеді. Қонақ келді деп бүкіл ел болып тойлап, оған зор сый-сияпат көрсетіледі. Тойға көптеген ауыл ақындары мен жыршы сияқты өнер адамдары да келеді. Оның біреуі Сандыбайға:

— Осы қонақ балада ақындықтың бір белгісі бар сияқты, — дейді Тайжанның зейіні мен қимылына сүйсініп. Тағы біреуі оны қостағандай,

— Болса болар, «көз жанары отты екен» — дейді.

Сол-ақ мұң екен, Тайжан жанында тұрған домбыраны қолына алып қағып — қағып жібереді де әсем дауысымен «Гәкку» әнін шырқай жөнеледі. Одан соң жиналған нағашыларына өзін өлеңмен таныстырады.

Сұрасаң менің атым Тайжан,
Жігітке пайда бермес ажырайған
Білдірмесем өзімді нағашыма
Найманның жас баласын білсін қайдан.
Сұрасаң руымды Қоңырат — Найман,
Ұраным Алатау мен Қапшағайдан
Сұңқар боп туғаннан соң тұрымтайдан
Халқым сүйіп қойыпты атым Тайжан,
Мен келдім ат арытып алыс жерден.
Таптым мен міне Сізді Керей елден
Ардақты Ыбырай ақын нағашымның.
Мен болып жисіңіз іздеп келген. —

деген екен.

Орындаушы тындаушылардың ойынан шығып, риза болады. Қонаққа жиылғандардың арасында Үкілі де болатын. Тайжанның «Гәккуді» орындауының шеберлігі авторының өзінен артық болмаса кем болмайды. Ән аяқталған соң Ыбырай Тайжанды құшақтап, бетінен қайта-қайта сүйеді, көзіне жас алып:

— Нағашыңа тартқан екенсің, сені осындай болар деп ойламаған жоқ едім, — деп өзінің риза болғанын білдіреді.

Бұл жас ақынға дем беріп, қанаттандырып жібереді. Нағашысының ақындықтың әлеміне кең жол ашып берген, жолдамасы сияқты болды. Одан кейінгі орындалған өлеңдеріне де, — Қандай ғажап, зор дауыс! — деп сүйсініп айтылған сөздер басқаларынан да естіліп жатты. Осылай ә — дегеннен-ақ тандай қақтырған Тайжан өнерін алғашқы күннен бастап нағашы жұртына көрсетіп, одан әрі жалғастырды. Ән өлеңін төгілте берді.

Онсыз да сылтау іздеп отырған аты әйгілі сал ақын маңайына сауыққой жігіттерді жинап, қыс бойы ел аралап сайран салады. Жаңа ғана мектеп есігін ашқан оқушыдай, Тайжан орындалған әсем әндерге ұйып, құлақ құрышын одаң әрі қандырады. Әсіресе, нағашысының өлеңдері Тайжанға зор әсерін тигізеді. Алғашқыда жатырқағанымен денесін үйретіп алған соң, ол Ыбырайдан естіген өлеңдерін жаттап, әуенімен орындап, өзіне өмірлік жан азық қылады. Оған қоса Біржан мен Ақанның, Балуан шолақ пен Ғазиз ақынның өлеңдерін де игере бастайды.

Жас Тайжан өз әдетімен көкшеліктерді таныстырғанда оның талантының ешкімнен кем еместігіне Ыбырайдың көзі жетеді.

Тайжанның қасиеті күн өткен сайын айқындала түсті. Оған нағашысы үлкен қамқорлық жасап, тәрбиелеу өнерін шындай түсуге көмектесті.

Осы кездесуде Тайжан мен Ыбырайдың арасында көптеген ұқсас ортақ қасиеттер бар екені байқалды. Олар дау-

ылды сарын, асқақ кең тыныс, лирикалық нәзік сезімдер еді. Сол сияқты Ыбырайдың басқа да асыл қасиеттері Тайжанның бойына дарп бастады.

«Тайжекеннің ақындығы мен әншілігі Ыбырайға біржола тартқан» — деседі ақын еңбегін зерттеушілер. Оның табиғатындағы еркелік, ерекше оңарлықтың да болуы ақынның тамыр қуғандай Ыбыраймен туыстығының айқын айғағы мен белгісі болатын.

Сөйтіп Тайжанның өлең әлеміне канат қақтырып, томағасын сыпырған қырандай тәрбиелеуге баулыған Ыбырай болатын. Өмірлік өшпес шуақ күн болып жиенін небір алуан жүйрік өнерпаздармен талай сайысқа түсіп, шеберлік мектебінің, ақындық сыннан өтеді. Осы жолы Үкілі Ыбырай мен Тайжан алғашқы рет айтысады.

Академик жазушы Сәбит Мұқанов айтқандай: — Екеуі де әнді екпіндете, құбылта құйкылжыта, құлаққа жағымды етіп айтқанда Тайжан Ыбырайұлы аузынан түсіп қалғандай болып көрінетін. Оның түр тұлғасы мен бет бейнесі де бірінен бірі аумап қалған.

Осылай Тайжан ақын Сандыбай елімен танысып мауқып басты. Тайжанның Көкше жерінде болған әрбір күні ән мен думанға, ойын мен қызыққа айналады.

Көктем шыға Тайжан елге қайтқысы келгенін нағашысына білдіреді. Шығарып салу рәсімінде ауыл болып Ыбырайдың үйіне жиналып, Тайжан танысқан ел азаматтар сый-сияпаттарын ала келеді. Ыбырай да орай буылған бір аманатын ала келеді, оны көрген Тайжан:

Ішінде Бағаналы тудым жеке,
Өскен соң халқым көрер көп мереке.
Қолына қайта-қайта ұстай бердің
Алғың келіп отыр ма нағашы-еке, — дейді.

Қатар отырған Ыбырайдың ағасы Шалғынбайға қарай ақын өлеңін одан әрі жалғастырады.

Егіз туған анадан Арғын — Найман
Халқым сүйіп атымды қойған Тайжан.
Қарауында бөтен еш жұмысым жоқ,
Бата алғалы келіп ем Ыбырайдан
Алыстан іздеп келген нағашымсын.
Биікте қол артатын ағашымсын.
Берсең де дүние мал мен алмаймын.
Бата бер, жиеніңнің бағы ашылсын.

Өлең жолдары Сандыбай мен Ыбырай дән риза болып, үлкендік, ақындық нағашылық батасын береді.

Ей, Тайжан, ана көрдің ата көрдің,
Біреп күн біздің елге жата келдің.
Сұрағаның өлең ғой, жолың болсын.
Ақ көңілден арнайы бата бердім, — деп.

Осы батадан кейін Тайжекең жаңа шабытка не болып, ақындық биіктікке көтеріле бастайды. Еркелігі мен балалық шәлкездігі біржола ұмыт болады.

Сол күннен бастап Тайжан өзінің күдіретті нағашысын аспандағы аққу дауысына үн қосқан Үкілі Ыбырайды өмір бойы өзіне ұстаз тұтады. мақсат етеді, оның шапағатты дуалы батасының ұдайы қанағаттандырғанын аузынан үнемі тастамай жүрді.

Осы сапарын қорыта келе Тайжан:

Баласы Қалмағанбет атым Тайжан,
Ақылмен өз еліне атын жайған.
Он екі ата Қарауыл, сегіз ата Дәуіт
Жиенге ұмытпайтын тиді пайдаң — деп
жырлады ол тағы бір жерде:

Өленді енді бұлай күшейтемін.
Нағашым алдым бата Ыбырайдан
Самсаған самбыл тойдың ортасында
Нағашым бата беріп қолын жайған.
Ашылып енді бауым түйғын құстай
Лықсып қайтпай барад өлең ойдан, — деген.

ТАЙЖАННЫҢ АҚМЕШІТКЕ САПАРЫ

Қызылордалық белгілі Нартай Бекежанов өз естелігінде Тайжан туралы, онын бойындағы өнері мен өзіне көрсеткен үлгі-өнегесі туралы өле өлгенше аузынан тастамай айтып жүрді.

— Он бес жастағы кезім болатын, — деп бастайды әңгімесін Нартай. Ақмешітке Тайжан келіпті, халықтың бәрі Тайжан маңында екен, — деген хабарды естіп Шнеліден Ақмешітке келдім. Мен Тайжанға шаршы базардың ортасында кездестім. Құлашын сермей тартқан, сырнайға шырқаған әнін қосып тұрған Тайжан акын жиналғандарға ерекше әсер етті. Қолындағы қара сырнай, қобыз, сыбызғы, домбырасынан кезек-кезек үн шығарып ойнап жатты. Қызған уақытта кияктай қара мұрты көкке өрлеген қыранның канатындай, кушық беті сырнаймен бірге ойнап отырғандай болды. Жазық денесі билеп, шырқаған дауысы ескектенген желді елестетеді. Ән қызған кезде акын денесі ірілеп тұрғандай болды. Мұндай ғажап әндерді тыңдағанда өзімді туған елдің әсем табиғатына шомғандай сезіндім, — деп жазған Нартай. Тайжанды алғашқы көргенде осы кездесуден бастап екеуінің арасы ағалы-інілі болып жақындай түседі.

Тайжанның осы жолы орындаған өлеңдері Ыбырайдың «Сүйгенім», «Қаракат көз», «Гәкку», «Жиырма бес», «Желдірме», Біржанның Жамбас сапары, Ақанның Құлагері еді.

— Үлкенсіз ғой, сіз бастаңыз өлең жырды, — деген Нартай. Өнерде үлкендік болмайды, — деп жауап береді Тайжан акын. Онда Нартай:

Дәреже ақыл емес қой бәрі бірдей,
Кейбіреулер шауып жүр әлің білмей
Шапағатың мол болсын. Тайжан аға-ау
Жайма-шуақ көктемі жарық күндей!
Байқағанға кені ғой өлең-жырдың,

Ән алып келген Арқадан ағамыз, — деп
Тайжан-аға алдына келіп тұрмын, — дейді.

Нартай өлеңді айтқан сайын Тайжанның жүзі гүл-гүл жайнап сала берді. Нартай тек әнші емес, оның бойында дарынмен әртіске тән өнердің де бар екенін Тайжан сол жолы-ақ байқаған-тын.

— Айт, шырағым, құлағымның құрышын қандыр, дау-сың бар екен, — дейді. Оған Нартайдың кең ауқымды ашық дауысы ұнады. Өлеңді қысқа, нақ айтатын мәнері де ақын көңілінен шықты. Нартай Тайжанға тағы бір сына-тайын дегендей:

Шешен адам сүйінер тіл мен жаққа,
Тайжан аға, келдіңіз біздің жаққа.
Риза болсын, тыңдаушым, қадірлі аға
Қызыл тілім сөйлей қал сын сағатта, — деп

бір қояды.

— Нартай көрсеткен өнерің шын жүректен шығып, жүрекке жетті, алда алар өнегең де үйренер өнерің де мол. Саған арқаның асқақ әнін үйретермін, — деп Тайжекең өз ойын білдіреді. Бұдан артық Нартайға қуаныш та, бақыт та жоқ еді.

Тайжан бірге жүрген күндерде Нартайға өзінің әндерін үйретеді, ақыл кеңесін айтады. Өнер жолы оңай жол емес, тек ерінбей еңбектеніп, ізденсең, талаптансаң ғана мұратқа жетуге болады. Ол сенің қолыңнан келеді. Ақын да, әнші де боласын, — деп сенім білдіреді.

Ақмешіт күндері Нартайға зор әсер қалдырды. Өнеріне тәнті болды. Сол сапарға Тайжан тек Нартайға емес, Сыр бойындағы көптеген жас ақын әншілерге үлгі-өнеге көрсетіп, ұстаздық етеді. Тайжанға еліктеп, енді даусын 12 тілді татар сырнайына қосып шығаруды үйренеді.

Тайжан Нартайға бірде: — Бата алу деген сөз — еңбектену деген сөз. Батасың беретін адамның бойындағы бар

дарынын ұғып үйреніп ыждаһаттап бойға сіңіру деген сөз. Әнін үйрен, асыл сөздерін көңілге тұт, Нартай шырағым, осыны зердене мықтап ұялат — дейді.

— Мақұл аға, бұл ақылыңызды есімде ұстармын, — деген Нартай осы сапарында Тайжанмен ілесіп, Арал, Қазалы, Шалқар, Ырғыз жерлерін аралайды. Думандатып көптеген ән-күй тыңдап нақыл сөздерді тыңдайды. Бір айдан асқан сапардан кейін ағадан рұқсат сұрап, елге аттанар алдында Нартайға:

— Шырағым, Нартай — деді ол: — бір айдай бірге жүріп, дәмдес болдық. Өмір соқпағымыз әлі де талай кездесер. Мен сенің таланттыңа дән риза болдым. Келешекте сенен үлкен өнер несі шығады.

— Сенде әншіліктен ақындық басым. Өзіне тән әнің болуы керек. Осыны ойлан, — деп ағалық ақылын айтады.

Өлмегенде не өлмейді?

Жаксының аты өлмейді.

Ғалымның хаты өлмейді, — деп Бұхар жырау айтқан екен. Сондай-ақ елге жаксы атың шығып, сол атың өлмесін Нартай! Аумин — деп Тайжекең батасын береді.

Тайжан Нартайға шөлдеп тұрған далаға жауған нөсер жаңбырдай болды. Сол жаңбырдан нәр алған Нартай дала гүліндей құлпырып шешек атты. Тайжан әндері оған зәм-зәм суындай қуат беріп, өнер өріне жетеледі. Төмендегі өлең шумағы сол жолы туған болатын-ды.

Аралап Сыр бойында серуен еттім,
Ән шырқап Сырдан талай көшпен өттім.
Арқадан Сыр еліне ескерткіш деп
Әнімді мен Нартайға тастап кеттім.

Осы ұлы ақын батасымен Нартай бойындағы өнер бұлағының арнасы ашылып, тасқын селге, суы айдын көлге айналды. Тайжан сияқты домбырасы мен сырнайы қоса ойнайтын Нартай келген жер сән-салтанатқа қызық думанға

ән жырға айналды. Тайжанды пір тұтқан Нартай өнер жолына бір жола ден қойып ақындық қабылетін шыңдай түсті.

Ол тек әйгілі ақын ғана болып қоймай, парасаты мол, елім деп сніреген, жастарға қамқор, үлкен жүректі, мейірімді өз заманының парасатты адамы болды. Ондай Нартай қасиеттерінде Тайжекеңнің де үлесі бар. Сөйтіп өнер биігіне көтерілді Елімізге танымал, артынан өшпес белгісімен қолтаңбасын тастады.

Одан кейін де Нартай мен Тайжан бірнеше рет кездесті. Өзара ақыл кеңес алып, пікірлескен ақындар 1934 және 1936 жылғы Алматыда, Мәскеуде өткен өнер байқауы онкүндікте бірге болады. Жезқазғандық Сары Әбсатов айтқандай Оңтүстік жақта Тайжанның көптеген өлеңдері мен әуендері Нартай әндері деп орындалып жүрген көрінеді. Екі алып ақында ортақ өнер, әуен, қимылы, жүріс-тұрысы, 12 тілді сырнайына шейін ортақ.

АҚЫН ЖӨНІНДЕГІ ЕСІМДЕГІЛЕР

1995 жылы Жезқазғанда өткізілген 65 жылдығыма байланысты тойымда ақын Тайжанның інісі Шубайдың кенже баласы Әбдікәрім Қалмағанбетов:

«Бүгінгі облыс орталығында дүрілдеп өтіп жатқан Өмірбек ағамыздың тойы үш жүздің басын қосқан Ұлытаудың тойы, арқа алыбы ақын Тайжанның тойы деп айтар едім. Себебі Өмекең сол Ұлытауда туып, менің Сырнай атанан (Тайжекеңді осылай атайтын еді Әбдікәрім), бата алған жан. Оның өсіп-өніп, еліне ғалым, маман ретінде танымал болуы, сол кісінің берген ақ батасы мен алғысы», — деген Әбекең өлеңмен жалғастырды.

Білемін бала жастан Өмірбекті,
Талқаншы ата-баба болған текті.
Жездесі аты әйгілі ақын Тайжан,
Мәскеуде онкүндікте ән төгілтті.
Сол Тайжанның сырнайын арқалаған,
Атын ерттеп, атқосшы боп тойға барған,

«Қара бала» сен өскенде дәрігер бол,
Деп жездесі ақ ниетпен бата берген.

Мен сол Тайжекенді көріп, даусын естіп, соңына еріп жүргендердің соңғы тұяқтарының қалдығы сияқтымын. Ақын замандастары, көз көрген қариялар ол дүниелік болып кетті. Сол себепті есте қалғандарды оқырмадарға ортақ етуді жөн деп санадым.

Тайжекен Сыр бойынан 1935 жылы елге көшіп келіп Қарсақбайдан орын тепті. Ол кезде біз Айыртау колхозында үлкен шешеміздің (Тайжекеннің енесі) қолындамыз. Ақын шешесіне сәлем беру мақсатында біздің ауылға келді. Ол өзінің туған жері мен қайын жұртының мекені.

Арада біраз жылдар өткендігі ме, өзі бала күнінде суың ішкен құдықтар мен мөлдір бұлақтар шөлін қандырған ақ бөкен жайлаған байтақ даласын, кіндік қаны тамған ата мекенін ақын сағының қалған екен. Оның үстіне көптен көрмеген ағайын-туыс, қайын жұрты бар. Келе сала ақын туған өлкесін аралап, ел жұртына, қыры мен төбесін, шыңы мен сай-саласын тегіс аралап, аунап-қунап біраз мауықын басты.

Жайлауы бір, ішетін суы бір қатар отырған екі елдің қуанышы мен қайғысы да ортақ болатын. Ақын сол қатар отырған туыскандай болып кеткен екі елдің ерке елігі сияқты еді.

Жоқшылық пен таршылықты көрген, талай терін төккен осы Ұлытау аумағы Тайжекеннің басынан өткен талай күндердің куәсі болатын. Мұхит толқынына ұқсас Ұлытау өңірінің қыраттары, биік асу мен терең жырларына дейін Тайжан үн қосып, ән шырқап тұрғандай әсерде болатын.

Міне, осы уақыттан бастап 2-3 жыл ақын жанында болдым, сол өңірді аралағанда атының артына мінгізіп алып, ел аралатып өнер көрсетті. Бала демей, жолда келе жатып, өлендетіп отырып қызықтырып маған әңгіме де айтып қояды. Шамам келгенше домбыра, сырнайын ұстап отырамын, алып жүремін. Жүгіріп барып атын айдап келе-

мін. Ақынмен жүріп «Халық жауы» болып ұсталғанша жол серік болдым. Осы әңгімені мен газетке жазғанымда сенбеушілер де кездесіп жүрді.

— Сен 6—7-дегі баласын, қалай ақынмен жүрс алдың? — деп. Біреу жетпіске жеткенше бала, біреу жеті жасында үлкеннің ісін істейді. Маған үлкендіктің кіріуі жетімдіктің салдары болуы керек. Әкесіз өскен жетім жан-жағына көз қырын ертерек салады, балалық деген бола қоймайды. Мен балалықтың бал дәуренін басымнан өткерген жоқпын. Бала болып ойнап еркелей алмадым. Оның басты себебі әкемнің үш жасымда дүние салуы, тым ерте айырылып қалғаным. Менің әкем Тайжанның балдызы. Сонда Тайжанның әйелі Өлмесек апай әкем Мұқанның туған апасы. Сол жылдар ақын семьясымен Сыр бойында болатын. Көшіп келгенде ол кісі біздің үй үшін тек күйеу ғана емес, әкелік қамқорлықты да өз міндетіне алды.

— Шешей не дейді, шешей қалай шешеді? — деп отбасы болып шешілетін мәселелерді менің үлкен әжем Қалишаның алдына әкеліп салатын.

Тайжан 28 жасында біздің Өлмесек апайымызға үйленеді. Ол кісі үлкен атамыз Жабай қажының үлкен немересі болатын. Үйлену тойы ақынның өзі туған жері, ата мекені Айыртаудың етегіндегі Қарағандысай деген жерде өтеді. Екеуі отыз жылдай өмір сүргенде өте тату тәтті болды. Олардың жүрген жері даланың сахнасы болып, ойын тойлар жүріп жататын.

Тайжекеңмен бірге жүргендегі кейбір сәтке тоқтала кеткім келеді. Ақын баланы жақсы көретін еді. Ауылда бір бала кетіп бара жатса, онымен амандасып, маңдайынан піскеп кететін. Тіптен сол бала үшін секіріп, аттан түсетін. Ол кісінің қимылы шапшаң, жүрісі тез болатын. Ұлытау баурайында көк майсада келе жатып өсіп тұрған сыбызғы құрай көрсе де қызыға кететін, оны кесіп алып, қажетті тесіктерін тесіп, тартып көретін жақсы сыбызғының даусына шаттанатын еді. Табиғат Тайжанға сұлулықты да аямай

бере салған сияқты болып көрінетін. Бір көрген жан оның тегін адам емес екендігін түріне қарап-ақ түсінетін, оларды үйіріп әкететін еді ақын.

Ол ақ жаркын, кіші пейіл, үлкен мен кішіге де бірдей ізеттілікпен қарайтын жаң еді, адамгершілігі зор, тілімен сінімді, әнімен жағымды адам,

Тыңдаушыларға өленді айтқан сайын, денесі қыза келе ақынның даусы ашыла түсетін, сөз өнері нақыштанатын оған мен бала болсам да танданамын, қызығамын және мақтан етемін. Оның үстіне менің жездем жомарт, сақы, сал сері ғой.

Тайжекең сегіз қырлы өнерпаз. Онда ақындық пен әншіліктен басқа эртістік өнерінің де кейбір қырлары бар. Ол шауып бара жатқан аттың үстіне теріс отырып, жерге секіріп түсіп, қайтадан мініп, неше түрліні көрсететіні осы күнге дейін көз алдымда. Бетін қисайтып, бір құлағын жымытып шұнақ та болып қалатын. Қолын негіне салып бетін қисайта салатын, көзін ақшандатып соқыр да болып қалатын, мұрнын да қисайтып пұшық та болатын.

Балгерлік, бақсылық да қасиеті бар еді. Ол ағаштан түйін түйген шебер болатын. Домбыраны да қажетінше өзі жасап алатын, Домбырасы жоқ үйлерге келгенде қолына балта, немесе шапшот алып, домбыра жасап, отырған жерін үлкен бір мерекеге айналдырып жібереді. Тайжанның концерттік сахнасы — Қарсақбай зауыты Жезқазған кеншілері мен колхоз даласы болды, тыңдаушысы бүкіл халық еді.

Жанында жүргенде мейірімандығына бала болсам да сол кезде көзім жетті. Оның үстіне өлеңі көкейге қона кететіні, әрбір тыңдаушысының көңіл күйін табатын өзіне тән әсем әуені бар-тын. Ол тек парасатты ақкөңіл ақын емес, ақылы мол, елдің қамы мен бірлігін елдің татулығын ойлайтын, өзінен кішіге қамқор, үлкен жүректі асыл жан болатыны уақыт өткен сайын айғактанып келеді. Тайжекеңнің сиқырлы қабылеті жөнінде ел аузында әңгіме де көп.

Бірде Шпелі базарына барып жүргенде Асанбай деген бір қуатты ақсақал, Тайжекене жалынғандай болып:

— Ақын, біздің ауылға барайық, көп болды дастархандас болғанымыз жоқ, дәм татып қонақ болып кетіңіз дегеннен кейін екеуі екі атпен Асекеңнің ауылына қарай сапар шегіп, желе-жортып жүріп кетеді.

— Тайжеке, сіз аяңдай тұрыңыз, үйде бір қабаған ит бар еді. Менен басқа ешкімді тыңдай қоймаушы еді, — дейді.

— Жоқ, бармай-ақ қой, бірер қабаған итке өзімнің де қабылетім жетеді, — дейді жүре сөйлеп Тайжекен. Сол айтқаны мұң екен, абалап тарлап қасқырдай бір төбет айбарлана жүгіріп келіп ұмтылады. Сол кезде Тайжекен сырнайын ала салып, өзіне тән әуенін ойнай жөнелгенде, алғашқыда абалап екпіндей келген қабаған төбет билей жөнеледі. Бұл би біраз уақытқа созылса керек. Шаршаған ит құлайды. Қонақтар ауылға келіп жайғасқаннан кейін біраз уақыттан соң ғана ит ауылға кетеді. Кейін ол ақынға үрмейтін болды, — дейді маған осы әңгімені айтқан жезқазғандық бір азамат.

«Ой ағысы» кітапшасында Сүтемген Бүкіров те осындай бір жағдайды Атбасар базарынан келтіреді. Осы жерде Тайжан ат ойынын көрсетіп жатқан орыс циркіне тап болады. Ол атын музыкамен билетіп, қызыққа батырып жатыр екен. Тайжекең аттың мүсінін, өнерін көріп, қатты қызығады. Бірақ, несісі оны сатпайды. Содан кейін ат несісін бәскеге шақырады.

— Егер мына атыңды билете алсам, оны маған бересің бе? — дейді. Тайжанға сенімсіздік білдіріп, күмәнданып тұрған ат несі көне кетеді. «Егер атты билете алмасаң, осы атты он бағасын сен бересің, билетсең атты аласың. Кәне көрсет ақшанды — дейді, Тайжанға. Екеуі келісе кетеді.

Сонымен ат несісінің тармонын алып, сырнайды ойнай бастайды. Әуелі сырнайға саусақтарын үйретіп алып, атты ортаға шығарады. Бірақ, орындалған әнге ат билей қой-

майды. Тіптен міз бакпайды. Біраз уақыт өткен соң Тайжан нағашысының аруағына сыйынып, Ыбырайдың «Гәккуін» басады. Әнді естісімен ойқастап жүрген ат бір сілкініп, Тайжанның жанына жетіп келеді. Сырнайшы ән әуенін сызылтып жалғастыра түседі. Ақын да орнында отыра алмай теңселіп отыр, міне, осы бір сәтте ат та жайқалып билей жөнеледі. Жиналғандарда үн жоқ. Базар үстінде тек әсем саздың бұлбұлдай сайраған әдемі «Гәкку» әнімен билеген тұлпардың тұяғының дыбысы ғана естіліп тұрды. Халық риза болып сатырлата қол соғып жібереді. Ақын да сырнайын тоқтатады. Ат несі жеңілді. Бірақ, Тайжекен бұл атты ала алмайды. «Жалғыз күн көріп, нан тауып жүрген тұлпарым еді!» — деп жылағандай болғасын несісіне тастап кетеді. Бұл ұлы ақынның қабылеті мен мейірімділігінің мол екенінің айқын айғағы. Осы әңгімені Өлмесек апамның аузынан талай рет жұртқа жыр қылып айтып отырғанын естідім. Ондай аңыздар аз емес еді.

Бала да болсам есімде қалған ақын бейнесі күні бүгінге дейін көз алдымда тұрады. Тайжан суырып салма ақын, әнге қосып құлаштай керіп тартқанда қара сырнайы жыртылып кетер ме екен деп ойлайтынбыз. Отырған жерінде өлеңді айтқан сайын даусы ашыла түседі де сөз нәсері асып төгіліп ән бұлағының көзі ашылғандай болатын. Өлең қызған кезде ақынның бойы биіктеп тұлғаланып кеудесі кеңіп, аруактанып кетеді. Тындаушыларын ұйытып тастайды.

Тайжекең туралы материалдарды жинақтай түсіп, оған қатысты ел аузындағы аңыз әңгімелердің аз емес екенін байқадық. Тайжекең айтқан екен деп сөз басталады. Ол көпшіліктің ақынға деген құрметтеушілік сезімі, ақын жөніндегі ел аузындағы аңыз болып жүрген әңгімелер оның үлкен өнер мен ақыл несі болғанын аңғартады. Соның бірі 1918 жылғы Ұлытау базарында болған жағдай. Базарға атакты арқа өңірінің байлары Мейрам мен Бірәлі де келеді. Әдеттегідей Тайжекең сырнайын тартып, әнін шырқап қоя береді. Бүкіл халық сауданы тастап, әншінің маңайына жиналып тарамай қояды. Жүрмей жатқан саудаға ыза болған Мейрам өзінің жігітін ақынға жіберіп:

— Оу, Тайжан мырзалар жіберді, базарымыз тоқтап сауда жүрмей қалды, әнді онаша тігілген үйге айтсын, — дегізеді. Сонда акын:

— Мырзаларына сәлем айт. Мен әнімді қазы-карта, жал-жая жеп, жібек шалап киген байларға емес, халыққа айтамын, — деген екен. Тағы бір есімде қалғаны Тайжекен өлеңді қызына да қызығып орындайтын. Ән бастаған кезінде ақ ботаның көзіндей, қарақат мөлдір көздері ойнақтап шыға келеді. Қасы да әнге қосылғандай болып қарлығыштың канатындай жайыла түседі. Ашық мандайы мен сыррайлы бетінен тері де ән мен жырға қосылғандай моншақтап ағып отыратын. Өзіне ғана тән дауыс пен сырнай үні бүкіл әлемді өзіне шақырып тұратын сияқты көрінуші еді. Тыңдаушылар неғұрлым көп болса Тайжекеннің шабыты мен қарқыны да үдей түседі. Ән орындағанда тыңдаушыларына бір қарап қойып:

Арындап аспанға өрлеп әнге бастым,
Қытықтап ақ тамағын тау мен тастың.
Осындай халқымменен бас қосқанда

Неше күн ән салсам да шаршамаспын, — дейтін, шынында да Тайжан өлеңменен шаршап шалдыққан жан емес. Өлең оған күш, жігер, қуат беретін.

Ол таңғажайып өнерімен бірге ұлағатты өспет қалдырып кетті. Отырған жерде өлең арасында айтқандарының ішінен менің жадымда қалғаны мына бір бірен-саран өлеңдері.

Ер жігіттің айнымас үш серігі бар деуші еді. Біреуі өмірлік жары, екінші — мінген аты, үшінші — бұл ғұмырдан сүрінбей алып өтетін — парасатты ақылын.

Адамға тән алты асыл қасиет бар.
Бірінші ұғымы, ойлы ететін зерде зейіні,
Екінші — сені өрге сүйрейтін өнер өрісін.
Үшінші — тек ілгері бастайтын талабын...
Төртінші — ешқашан алдамайтын тапқырлығын.

Бесінші — қиындықта саналатын қайратын,
Алтыншы — бәрінен күшті ететін білімін.

Әзі жас, еліне бас боларлық жігіттің үш асыл мінезі болады; біреуі — шапшандығы, одан соң анкылдақ адалдығы, үшіншісі — кара қылды қақ жарған ақылдылығы.

Адамға аса қажет үш байлық бар:

— денсаулық,

— бейнетқорлық,

— тірек болар дос-жаран, деген еді. Бұл сөзінің бүгінгі жастар үшін тәрбиелік мәні зор. Замандастарының берген бағасына қарағанда Тайжанның құрбы құрдастарынан көрі еті тірі, қайраты мол, талабы таудай жігерлі адам болған: Осы қасиеттерді біз оның творчествосынан да байқай аламыз.

Менінше, акын дүниеге, мал-мүлікке қызықпаған. Бай-бәймен деген оның ойында да болмаған. Өзі ұсталған жылы өз үйінде қалған малы екі қой, бір ешкі еді. Осы жағдайды Тайжекең былайша өлеңмен баяндайды:

Байлардан атан да алдым, шалан да алдым,

Ақшаны жүздеп алып қатарладым.

Табиғат сондай өнер берсе-дағы,

Бай болып, ел-жұртыма атанбадым.

Қат-қабат табысымды елге бөліп беріп,

Белгілі жомарт Тайжан атанғаным.

Мен акынның талай ел аралап жүріп ат мінгенін де көріп едім. Бірақ, сол ат сол адамда қалатын еді, немесе алғанын нашарлау деген біреуге сыйлап кететін еді.

Алтайға барған сапарындада сыйға ат пен атан, шалан мен ішік, ақша мен талай құрмет көреді, бірақ оны былай деп жырлайды:

Алсам да осыншама мол қазына

Ешкімнің қалмаймын қой мазағына.

Келген соң Тайжекене деп мені ағалап,

Өзімнің үлестірдім қазағыма.

Міне, Тайжан акын осындай болатын. Біз маусым айының бас кезінде 1937 жылы Айыртаудан Қарсақбайға қарай бүкіл ауыл болып бір түрлі қимайтындай, жылы жүзбен, өлең думанмен шығарып салып едік. Сөйтсек бұл біздің акынға соңғы кездесіп шығарып салуымыз екен. Содан бері жарты ғасырдан аса уақыт өтті. Акынмен өткізген күндер күні бүгінгідей көз алдымда.

ТАИЖАН МӘСКЕУДЕГІ ОНКҮНДІКТЕ

Қазақстанның Мәскеуде өткен бірінші онкүндігінде Тайжанның есімі Сәкен мен Ілияс, Бейімбет, Мұхтар мен Сәбит, Жамбыл мен Кененнің есімдерімен бірге тұрды, қатар бағаланды.

Мәскеуде 17 мамырда ашылған қазақ мәдениетінің онкүндігін өлеңмен ашу құрметіне не болған акын Тайжекең, кейбір басылымдарда оны Нартай ашты деген әңгімелер айтылып жүр. Ол Тайжекең ұсталған кезде шыққан әңгіме болуы керек. Бірақ, «Правда» газеті Тайжекеңнің атын жазған.

1936 жылы Алматыда өткізілген халық өнерпаздарының екінші слетіне тағы да қатынасады. Бірінші слеті 1934 жылы өткен болатынды. Осы сапарында Тайжекең Мәскеуде болатын қазақ өнерінің онкүндігіне жолдама алды. Бұл акын үшін үлкен құрмет еді. Мәскеуде Тайжекең өзі тұстас өнер санлақтарымен бірге болып, астанамен барынша толық танысты. Ленин мавзолейінде болып, өзінің белгілі «Мавзолейде» атты өлеңін жазды. Мәскеуде болған кезінде Тайжан үшін есте қаларлық сәттердің бірі әйгілі музыка зерттеушісі А. В. Затаевич пен кездесу еді. Бұл жолы Александр Викторович Тайжекеңнен көптеген халық әндерімен қоса, өзінің «Әгугай», «Көкем-ай», «Тайжан әнін» де жазып алып нотаға түсіреді. Бірнеше әнімен күйтабақтар да жазылады. А. Затаевич «Қазақтың 1000 әні» деген кітабында Тайжан туралы деректі мәліметтерді де жазады. Осы сапарында әнші-акын көп нәрсені көңіліне түйіп мәртебесі

көтерілді. Көптеген өлеңдері, суреттері «Правда», «Известия» газеттеріне басылып шығады.

Қазақ өнерінің өкілдерін бүкіл Мәскеу болып көңілді оркестрмен, Қызыл жалаумен, жұпар иісті гүлдермен қарсы алды, жылы құттықтау сөздер достық жағдайда ыстық ықылас пен естен кетпестей болып айтылып жатты.

Тайжекен: «Мәскеуде болғанымызда күн сайын ертемен «Правда», «Кешкі Мәскеу» сияқты бірсыпыра газеттерді алып тұрдық. Оларға біздің жырларымыз суреттеріміз жарияланып, тұрды» — деп әңгімеледі еліне қайтып оралғанда. Шынында олар туралы жазылған материалдар аз болған жоқ. Бүкіл Одақ радиосы қазақ әндері мен күйлерін орындап жатты. Ақындар Мавзолейде, Кремльде болды. Метромен аралап бүкіл Мәскеумен танысты, театрларды аралады. Мемлекет, ғылым, өнер қайраткерлерімен кездесті.

«Правда» газетінің 1936 жылғы 26 мамырдағы санында: «Одақ жазушылар үйінде қазақ әдебиетінің кеші өтеді. Онда Токжанов, І. Жансүгіров, С. Мұқанов, С. Сейфуллиндердің жұртшылықпен кездесуі болады. Қазақтың халық ақындарының, Жамбыл мен Тайжанның өлеңдері оқылады. Кеш сонында өнер қайраткерлерінің концерті болады, деп хабарлама жазылыпты.

Тайжанның сол онкүндікте қатысушылардың арасында оның өзге халық ақындарынан әлдеқайда шоқтығы биік болғандығын дәлелдейді, — деп текке жазбаған белгілі акын Жайық Бектұров. Оның тағы бір дәлелі басқа ақындардан ерекше бөліп Тайжанға Құрмет грамотасын тапсыруда Михаил Иванович Калининнің оның арқасынан қағып ерекше еркелетуі, көңіл аударуы. Қазақстанның белгілі аудармашысы Қ. Алтайский Мәскеуден қайтқаннан кейін Тайжекеннің көптеген өлеңдерін орыс, Украин, Белорус тағы басқа тілдерге аударып елімізге танымал етеді. Осы сапарын өлең жырға қосқан ол:

Мен қайттым осы жылда Мәскеу барып,
Жамбылға қонған екен өлең дарып,
Жібердім күйкылжытып мен Гәккуді,
Алдына халқымның домбыра алып.
Жауырынымнан Калинин қакканында,
Езіліп қоя берді-ау денем балқып.
Солардың бел баласы секілденіп.

Мақтандым өз өзімнен солай шалқып, — деп астана-
надан кейінгі көңіл өте көтеріңкі екенін білдіреді. Бүкіло-
дақтық староста Калининнен алған сыйн айта кетеді. Та-
ғы да бір жерде акын:

Мен Тайжан Мәскеуде де Гәккулеттім,
Бас иіп Мавзолейге тағзым еттім.
Иман жүзін көргенде көсемімнің
Тұла бойым елжіреп балқып кеттім.
Әнім бар «сак-сак» деген баға жетпес
Әйгілі Гәкку әнге болар тендес.
Мәскеуде онкүндікте сахна ашып
Құрдас көсем Сталинмен болдым, дәмдес.
Паш еттім көсемдерге өнерімді
Мадақтап мысты өнірді жерлерімді
Лауладым жанған оттай дауылдағы
Білмедім қандай күні сөнерімді, — деген екен

Тайжекең күтіп алған жерлестеріне.

Осы онкүндіктің қорытындылары бойынша Тайжан Қалмағанбетов Бүкілодақтықстароста М. И. Калининнің қолынан СССР Жоғарғы Кеңесінің Құрмет Грамотасын алып қайтты. Акын бұл сапарын тамашалап Ұлытау, Қарсақбайды да тамаша жыр-аныз қылып халқына әңгімелеп отырғанын естідім

Тайжан Мәскеуде сырнайға қосып ерекше шабытпен өнер көрсетті. Ол өзінің орындаушылық шеберлігі мен әдемі дауысы мен астана тындаушыларына ұнап, дән риза қылады. Оның өнерін мәскеуліктер жоғары бағалайды.

Сол жылдары «Правда» газеті Тайжанның ән шырағын сирек кездесетін сүйкімді сазымен, әртістік қасиетімен көзге ерекше түсті», деп жазды.

Сол жолы атақ алдым жақсы сөзбен,
Қызықтың тамашасын көзім көрген.
Мәскеуден бәйге алып қайттым елге,
Сүнгіген айдын көлге қоңыр қазбен
Ойласам соның бәрі бір тамаша.

Сонысын қондым ұшып биік белге, — деп мақтан етеді Мәскеу сапарын. Саркылмас жыр бұлағынан қанып ішкендей Мәскеу сапарынан кейін Тайжан ақындығының тың арнасы ашылады.

ТАЙЖАН ТВОРЧЕСТВОСЫ

Ақын творчествосы сан алуан. Зерттеушілердің айтуына карағанда Тайжан әні кең құлашты, лирикасы терең сырлы шығармалар. Ол ел аралап, жәрменкелерде ән салып, асқақ та уытты жырларымен тыңдаушылардың құлақ құрышын қандырған ақын. Ол әншілігімен қатар тамаша сазгер, Тайжан домбыра мен сырнайды, кобыз бен сыбызғыны ойната білген импровизатор, жыршы, әнші. Оның бәрі Үкілі Ыбырайдан дарыған болса керек. Бұл жөнінде ақын Қ. Салықов:

Шығарды Шу мен Сырда, Аркада атын,
Көрген жан кереметтей таң қалатын.
Жел тұрса қаулай түсер атжалындай.

Топ көрсе қыза түсер аркалы ақын, — деуі тегін емес. Тайжан шығармашылығының дәл айтылған әділ бағасы.

Ақынның сазгерлік өнері де кем емес. Талай Тайжан әні деген нотаға түскен, күйтабаққа жазылған өлендері де бар. «Қазақтың 1000 өлеңі» деген А. В. Затаевичтің кітабында да Тайжекеннің әндері бар.

Атандым бала жастан Тайжан ақын,
Ән-жырмен алты алашқа жайған атын.

Төгілген сырнайымның сазды үніне
Қалықтай аспанға акку айналатын, — деп жырлауы
оның әнімен бүкіл еліне танымал болғанының тағы бір дә-
лелі.

Тайжан өлең-жырларды алдын-ала жазып, жаттап алу-
ды әдет етпеген. Өмір бойы суырып салма, импровизатор
ақындығынан таңбаған. Тайжан сегіз қырлы өнерпаз, жан-
жақты орындаушы, дауысы күшті, сырлы шығармаларының
көркемдік бояуы ашық, әдемі.

Алғашқы туындыларында патша үкіметіне қарсы халық
наразылығын, бостандық жолын жырлайды. 1916 жылы
аркада өріс алған ұлт азаттық көтерілістің, Аманкелді ба-
тырды жырлап, өлеңдеріне арқау етеді. Қазақ ақындары-
ның ішінде оның бейнесін алғашқы жырмен өріп толғаған
да осы Тайжан ақын еді.

Атаңды Аманкелді алтын орда,
Түскен соң беті түзу тура жолға.
Бақыты арта берсін күннен-күнге,
Ұранын бостандықтың алды қолға, — деп жырлады
ақын батырды.

Аманкелді Иманов пен Қарсақбай—Байқоңыр жерінде
кездесуі Тайжанның қоғамға деген әлеуметтік көзқарасы-
ның өзгеруіне зор әсер етті. Осы сәттен бастап ел бай бо-
лыстарға бетпе-бет келуіне жол ашылып, тайсалмай қарсы-
ласа алды. Осы уақыттағы өлеңдері жаңа қоғамның таян-
ғанын сезгендей жырлайды. Аманкелді батыр мен Тайжан
ақынның арасында достықтың нышаны белгілі бола бастай-
ды. Батырға арналған көптеген өлеңдерін шығарып, халық-
ты Аманкелді туының астына топтасуға шақырды. Елін
үгіттей алады. Сөйтіп, Тайжекең халық азаттығы көтерілі-
сінің жаршысына айналды. Ақын Тайжан өз мүмкіндігінше
халық азаттық көтерілісіне қол ұшын бере алды. Тайжан
өзінің айбынды жырларымен халықтың жауынгершілік ру-
хына дем берді.

Бірнеше өлеңі Ерденге, оның баласы Махатка арналады. Кеңес үкіметіне дейінгі өлеңдерінің тақырыбы — бай мырзаның, би болыстың, кожа молданың зорлық-зомбылығы, қулық-сұмдығы, жарлы-жалшының, кедей малшының ауыр еңбегі, азапты өмірі өлеңдеріне арқау болады.

Ал, революциядан кейін жаңа заманды терең түсініп, жақсы мен жаманды уақытылы ажырата алады, қанаушыға қас кедейге дос етіп жырлайтын өлеңдерін шығара бастайды. Бұл жаңа дәуір ақын туындыларына, оның творчествосына жаңа тақырып, жаңа мазмұн мен жігер әкеледі. Ақын жаңа заманның әрбір күнін ескі дәуірмен салыстырып отырды. Ел билігі қалың бұқара қолына көшкенін жырлай бастайды. Осы жылдары ақынның көптеген арнау өлеңдері де шығады.

Партия, социалистік құрылыс, жаңа дәуірдің салт дәстүрі, өмірдің өскелең өрісі ақынға тақырып бола алды. Қазақ ақындарының ішінде Ленин мавзолейінде болған, оған арнап жыр шығарды. Бұл 1936 жыл Тайжанның астанадағы онкүндікке қатысқан жолы туған жыр. Осы сапар ақын шығармашылығына канат бітіріп, жігер береді, творчестволық өрлеумен оралады. Ленинге деген махаббаты дами түседі. Сол туындыларға тоқтай кетуді жөн көрдік. Ленин — дана деген өлеңінде:

Еңбекші елді жеткізген Ленин — дана

Ленин сынды кеменгер туды дара — деп келтіреді. Бұл өлеңнің әуені де бар.

Колхозға бір кісідей кірейік біз,

Октябрь еркіндігін сүйейік біз.

Жаңа өмір. Жаңа заман кедейдікі,

Октябрь күдіретін білейік біз, — деген «Октябрь құдыреті» деген өлеңінде шаруаларды колхоз шаруашылығына топтасуды үгіттей келе, революцияның әперген тендігі

мен бостандығын жырлайды. «Дәм алдым сонда салқындап» деген поэмасында өткен заманды:

Зар шеккен заманда,
Су бермеді шалқар көл.
Асу бермей мұнарбел
Ішіме толды канды шер — десе, жаңа заманға сай:

... Жердің беті түрленіп,
Қызғалдақ гүл, жапырақ
Жауғандай нөсер қарқындап
Советтік заман бағында.
Ленин туы астында

Дем алармын сонда салқындап — деп жырлады акын, екі заманды бірімен бірін салыстыра келіп. Осы кезде «Октябрь жеңісі», «Мен қайттым Мәскеу барып», т. б. уақыт талабына сай өлеңдерін шығарады.

Тайжекең тарихшы, арқа шежіресін өте жақсы біліп, оны таратып тыңдаушыларға жеткізіп отырды. Сол кездегі арқа мен Сыр бойының танымал азаматтарын жақсы білген. Оған Қалманбайға деген акынның туындысы куә бола алады. Қалманбай өз дәуіріндегі өте әйгілі адамның бірі болған. Ол жөніндегі деректерді Әбділда Тәжібаев өз естеліктерінде келтіреді. Қалманбай орыс патшасының қабылдауында болып, өз еңбегіне сай сый-сияпатын алған. Әбділда Қалманбайды патшадан медаль алды десе, Тайжан сағат алды деп келтіреді. Романовтардың әулетінің такка отырғанына 300 жыл толуына байланысты Қалманбай осы жерден Петерборға тірі жолбарысты апарып сыйлаған. Не деген шын берілгендік.

Тайжан өз өлеңінде: «Даңқыңды дүние жүзі түгел білген» деп келтіреді, Қалманбайға деген туындысында.

Қалманбай Жезқазған төңірегінде туып өскен. Бағаналының Сары руынан тарайды, Қарабалаға жатады. Ол кісінің ұрпағы осы күнге дейін Жезді ауданында тұрып жатыр. Немересі Қалманбаев Күрмет «Жетіқоныр» кеңшарында

адам жанының сақшысы болып көп жылдар бойы еңбек етіп келеді.

Тайжан әзіл-оспақ, қалжын туындыларды да көп айтқан. Бір жыл ол Қоянды жәрменкесінде жиналғандарға ән салып, жыр толғап, күй шертеді. Соның ішінен қазақшаны таза білетін бір орыс ақынға:

— Мені мактап өлең шығаршы, — дейді.

Баласы Петрейдің Андрейісін,
Шошканың жиренбей-ақ етін жейісін,
Дозақтың ортасынан орын алып,
Құдайдан бұдан артық не тілейісін! — деген екен
Андрейге Тайжекен. Оған жәрменкеге жиналған халық мәз болып бір күліп қалады. Осы өленді тыңдап тұрған еріккен тағы біреу:

— Мұхамбет пайғамбар менен аумайтын көрінеді — дейді, әңгімені қалжыңға айналдырып. Оған іркілмеген Тайжекен:

Мұхамбет алла досы пайғамбарды,
Пайғамбарды көрген жоқ жұрттың бәрі
Сипаты пайғамбардың сендей ме екен,
Орақ мұрын, шегір көз, ақшыл сары—денті.

Жәрменкедегілер ақын жауабына риза болады, Ол көрермендерін күлдіре де, қуанта да білген.

Ақын өз шығармаларында бейнелеу құралдарын да кеңінен қолданды. Оның творчествосында әсірелеу, салыстыру, тенеу әдістері әдемі де, өз ретімен қолданылғанын байқаймыз. Оның барлық өлендері өмірмен тығыз байланысты. Күнделікті өмір құбылысын адам тіршілігіндей жырлайды. Өлендерінің тілі өткір, сөздік қоры мол.

Тайжан репертуары өте бай, оның ішінде өзіне тән толғаулары да бар, әр кездегі саяси өмірге уақытында үн қоса білді.

Тау бүркітіндей қияға самғаған ақын өзінің құдіретті әнімен, асқақ әуенімен, жайдары мінезімен сол кездегі халқының ауыр тұрмысын күйкі тіршілігін жырлады. Ол бай, екі жүзді паракор қызметкерлерді сынап, бет пердесін ашты, ауылдың шолақ белсенділерін мінеді. Кенес үкіметі орнағанда:

Бақ дәулет ерікті заман келді басқа,

Бостандық тиді кедей қарындасқа... — деп ақын қуанған ішкі сезімін білдіреді. Өз арнауларын Тайжан Әліби Жанкелдинге, Сәкен Сейфуллинге, алғаш стахановшылар қозғалысының майталмандарына, ауыр өндіріс комиссары Серго Орджоникидзеге, Конституцияға арнап өлең толғауларын жазады. Олардың көбі орыс тіліне аударылып, орталық басылымдарда жарияланды. Оның «Ақынға» деген өлеңі Александр Сергеевич Пушкиннің 100 жылдығына арналған тойына шығарылған.

Үлгі берген жастарға
Ақынның Пушкин данасы
Көңілінен кайнай іңкәрдай
Жазылған сөздің сарасы

. . . . .

Бүгін жырлап сені отыр
Қазақтың Тайжан қарты да — делінген онда.

Ақынның «Серго» деген толғауы Қаныш Сәтбаевтың сұрауы бойынша, оның үлкен Жезқазғанды дамыту жолындағы жасаған қамқорлығына, жез дариясының болашағына арнаған. Одан қала берді геолог Қанышқа Қарағанды мен Жезқазғанға, жастар мен пионерлерге жазылған жырлары да аз емес.

Тайжан туындыларын, орыс тіліне аударғандар К. Алтайский мен М. Кузнецов болатын. Олар Мавзолейде, Жанды су, Мыс туралы аңыз, Қарсақбай т. б. өлеңдерін аударды. Бірнеше әуенді әндері К. А. Затаевичтің «Қазақ әнде-

рі» жинағына кіріп, осы күнге дейін ел арасында орындалып жүр. Ақын өзінің тасқын жырымен, дарынды әнімен халқын сусындатты.

Оның дауыс ырғағы құлаққа қонымды, әуені әсерлі де мөлдір, көпшілік оның әнін ұйып тыңдайтын. Ол әр уақытта тыңдаушысын сүйсіндіре білді. Әсем әнімен қоса тыңдаушыларын еліктіріп, баурап әкететін. Тартымды қимыл, құбылысы мен әртістік қасиеті жеткілікті болатын. Тайжан қалың топтың алдында өленді еркін орындайтын, көпшілікті бірден сүйсіндіретін сұлу дауысымен, сүйкімді бейнесімен, сырнайымен желдей есіп отыратын ақын өлеңмен үздіксіз шабатын тұлпар сияқты болатын. Тайжан сазгер бір өзі бір театрдың өнерін көрсете білген.

Аспап айналып жерге түскен қатты ыстықтарда да, қақыраған қарлы аяздарда да, ақын ел арасында өз өнерін көрсетті. Ақын онымен қоса отырған жерінде солмастай, сөнбестей асыл сөздерді де айтып отыратын.

«Ақынның ойы теңіздей терең еді» — дейді оның замандастары. Ол сан алуан жүйріктен шыққан сәйгүлік сияқты еді. Қиын-қыстау заманның қыспағына төтеп беріп, ұрпаққа қалдырған қымбат мұрасын еліміз орынды бағалайды. Оның мұрасы ұрпақтан ұрпаққа тарап, уақыт өткен сайын Тайжанның ел ішіндегі мерей, мәртебесі биіктей түседі. Ақын асқар таудың алыбындай, арқа өңірінің мақтанышы ардақтысы болып келеді.

Бұрынғыны айтпай, кейінгі еске түспейді, — дегендей, Тайжанның биіктігін білу үшін әлі де ол айтыла береді. Оның өмірі мен өнері көп, тәлім-тәрбие береді.

Соның ең негізгісі — өзінің қысқа өмірінде халқына қалтқысыз қызмет еткені. Тайжан театры мен сахнасы жоқ, көшпелі өмір кешкен, халқына асқақ даусымен, өткір көркем сөзімен рухани ләззат берген көп қырлы, бір сырлы дауылпаз. Оның негізгі өнер мектебі — еліміздің ауыз әдебиеті, өткен ғасырдың ақын-алыптары мен әнші сазгерлері. Олар — Орынбай мен Кемпірбай, Сүйінбай мен Үкілі Ыбы-

рай, Біржан сал мен Ақан сері т. б. Тайжанды зерттеушілер жас Тайжанның шабытына, оның ақындық дарынына киелі Ұлытау өңірінің сарқырап аққан күміс бұлағы, жасыл жапырақ жамылған ақ қайыңы ақынның шығармашылдығына әсерін тигізіп, ықпал етті, деуінде де сыр бар. Қай жерде жүрсе де Ұлытау өзінің ұлылығымен ақынға қуат берді. Ол туралы ақын:

Сағындым Қішітауымды,
Сағындым Ұлытауды,
Сағындым туған бауырымды.

Сағындым қайран ауылымды, — деп жырлайды баска жерлерде болғанда ел аралап жүргенде. Ақынның творчествосының ең биік сатысы Мәскеудегі онкүндік болды. Ол жолы шығарған өлеңдері бір топ болып шоғырланды. Мәскеуге барған алғашқы күндерінің біріне Ленин мавзолейінде болып алғашқы астаналық туындысын шығарады.

Еңбекші елдің панасы,
Білімі аққан теңіздей,
Шалқып толған шарасы,
Жатқан жерінді көргенде,
Тұла бойым елжіреп,
Жазылды жүрек жарасы, — деп ақын Ленинді жырлады. Сол кездегі уақыт өлшемімен алғанда бұл керемет дананың аузынан шығатын сөз.

Тайжекеннің арнауларының ішінде Нұртайға деген арнауы бар. Біріншісі сол өңірдегі өскен қатыгез, сараң бай болады. Оның ешкімге қайыры жоқ, қол ұшын бермейді. Қонақ қабылдап үйіне түсірмек түгіл бүкіл ауылға жібермейтін болады. Ол үшін қолына қасқыр тәріздес, қабаған, елге бірде-бір адамды кіргізбейтін төбет итті ұстайды. Және оның қапқан жерінің уыты бар ма, жарасы жазылмай асқынатын болады. Иттің несімен қосылып жәбірлемеген адамы қалмайды. Сондықтан ол төбетке ауыл адамдары «Шайтан» деп ат қойған. Бір күні осы өңірге батыр Аманкелді келгенде, зардап шеккен жандар осы жағдайды Аманкелді-

ге айтып, мұңын шағады. Нұртай ауылына қарай өтіп бара жатқанда жаңағы төбет ит батырға қарай ұмтылады. Шапшып шамданған итті Аманкелді мойнынан ат үстінде тұрып қылқындырып ұстап алып, жағын айырып, қансыратып екі бүктеп лақтырып жібереді. Осы жағдайдан кейін өзі де сорлап отырған ауыл кедейлері бір дем алып, тыныстағандай болады. Тайжекеннің «Шайтанға» деген туындысы осы жолы шығарылған көрінеді.

Көргенде Аманкелді батырды да,
Тістенді, атылды бір айбат қылып.
Сәл ғана жымиды да батыр бұған
Төбеттің алды дағы алқымынан
Айырып жағын мықтап лақтырады.
Тұрмады сол жатқаннан ит антұрған,
Керек қой итке солай ит өлімі
Болмайды жөнсіз деуге мүлдем мұны
Нұртайдың өзі сөйтіп өлседеғы
Иттен артық болмас оның құны — деуі өте өткір,
бағалы айтқан. Оған елі риза болған.

Тайжан туындыларын екі кезенге бөлуге болады. Біріншісі революцияға дейінгі кезең, екіншісі (күрделі кезең) жаңа заман уақытында шығарылған өлең-жырлары. Қай уақытта болмасын Тайжанды шын мәнінде айтыс ақыны деп айта аламыз. Қезегі келіп, намысқа басатын жерде ақындық өнерін жарқылдата көрсетіп, жас шағынан бастап айтысқа құлшына түсіп жүрді. Көкше сапарында алғашқы айтыстарының бірі болып нағашысы Үкілі Ыбыраймен де айтысты, оның бір жерінде Тайжан:

Ей, нағашы шындадың,
Ақылыңды тындадым.
Айтар сөзді айта алмай,
Әдеттен шек қалмадым — деп. Тайжан нағашысымен айтысқанда тыс кетпей, әдеп сақтап отырғанын айта келе, кей жерде ойын-қалжыңын араластырып, еркелігін де қалдырмай айтыс өлеңіне қосады. Екеуінің айтысы өте тәртіпті, маңызы да дәмді. Айтысқа түсіп жүрген ол өзінің

өлен сөздің дүлдүлі, әсем әннің бұлбұлы екенін танытады. Айтыспен аты шыға бастайды. Ол, Нартай, Қазанғап, Орынбай, Үмбетәлі. Керімбай секілді ақ иық акындарды айтыста тізе бүктірген, шашасына шаң жұқтырмайтын жүйрік акын болды. Өзінің жерлестері және тетелес інілері Болманмен, Нұрғалимен, Иманжанмен талай кездесіп, айтысқа түскен. Оның көптеген айтыстары әлі күнге дейін жинастырылмай ел аузында жүр.

Тайжекеннің жеті акынмен айтысы деген ұзақ жыры да бар. Бірақ, оның айтыстарының көбі әсіресе, Сыр бойындағы кездесулері біздің арқа жеріне жетпеген, Тайжан таланты осы жеті айтыста жатыр деп қорытындылайды, кейбір Тайжан еңбегін зерттеушілер. Әсіресе, оңтүстікте Түркістан, Арыс, Шымкент, Қаратау, Арал жерлеріне барғанда көптеген жерігілікті акындармен айтысып жеңіске жетеді. Әйелмен айтысатыны осы жерлерде болатын,

1914 жылы алғашқылардың біреуі болып Тайжекең Қожабайдың Болманымен айтысқа түседі. Мұнда ол суырып салма айтыс ақыны, өзекті өнер иесі екенін көреміз. Әрбір кездесулерінде:

«Жатсам да Ұлытауда бір ұлынмын,

Сыртынан намысыңды намыстаған», — деп туған жер намысын қай жерде болмасын қорғай алатынын сездіреді. Болман ақынға:

Бұл ағаң бой бермейді, күш бермейді,

Көрген жоқ жан жармасып жағасына, — деп өз күшін көрсетеді, оған Болекен:

Тайжекең құнаннан да аттан озған,

Болсаң да ардагер боп топтан озған.

Бал мінез Қожабайдың баласымен

Мен дағы жүрмін озып қалың қолдан — деп бүгілмей жауап береді. Тайжан Нұрғалидан он жастай үлкен болатын. Олар аға мен іні, нағашы мен жиен, киелі Ұлы-

таудың түлектері ретінде бірін-бірі қатты құрметтеп, сыйласып өтті.

Тайжан мен Нұрғали Итембаевтың айтыстары үш рет өтеді. Бірінші айтысы 1927 жылы болды. Ол Тайжанның Сыр бойынан көшіп қайта оралған кезі болатын. Айтыс Ұлытауға таяу жердегі Нұрғали ауылында өтеді. Айтыс қорытындысы бойынша Тайжекең Нұрғалиға батасын беріп, қол алысып айтысты ризашылықпен аяқтайды. Айтыстың бір жерінде Нұрғали:

Он бесінде белсеніп тойға түсіп,

Ат арбаша тіліңмен дөңгеледің, — дейді Тайжанға. Оның бала жасынан ақындыққа шұғылданғанын көрсетеді.

Екінші кездесуі 1932 жылы көкек айында өтеді. Нұрғалидың астына мініп жүрген аты жоғалып, жеті күн іздеп шаршап-шалдығып үйіне оралған кезі екен. Екеуі өлеңмен амандық сұрасып жағдайларын біріне-бірі өлең арқылы жеткізеді. Нұрғали да өлеңмен жауап береді. 1932-34 жылдардың арасында Тайжан Сыр бойына екінші рет көшіп кетеді. Ол кезде Нұрғали ауырып жүрген кезі болатын. Кездесу Қарсақбай қалашығында өтеді. «Ерекше тудың Тайжеке-ау» — деп Нұрғалидың жырлары ағасына берген батасы еді.

Жоғарыда айтқандай Тайжан тақырыбы сан алуан. «Қиыннан қисынын тауып жырлайды, жазғандары жүрекке қонымды. Әсіресе, оны өзі әуенімен орындағанда орындалған өлеңнің бағасы одаң да құнарлана, құлпыра түседі. Жезқазған жерінің кешегісін жырлай келе ақын:

Біздің жер Қу шөл еді қурап тұрған,

Күн борап, қасқыр ұлып шулап жатқан.

Жапалақ ұшпайтұғын жапан дала

Кебетін түкірігің анызақтан, — деген өлең жырлары, бұдан бірнеше ғасыр бойы жырлаған Қарсақбай жөніндегі Асанқайғының пікірімен ұштасады. Онда ол:

Қарсақбайдың шөлі аңызак,
Ұшатын құсы көкек.
Шығатын шөбі көкпек, — деп қорытқан Тайжан, Ға-
зиз ақынды тежеп айтқан туындысында:

Арқадағы Найманның жүйрігімін,
Аралап әрбір жерде сөз қалдырған — дейді ақын
өзі туралы.

Тайжекең жөнінде замандастары мен кейінгі ұрпақта-
рының жырлаған толғаулары аз емес. Солардың бірі Тай-
жанның жүз жылдық торқалы тойында жерлесіміз жезді-
лік қарт ақын Әжиакпар Балқанов шығарған арнауы бар.

Ол:

Құрметпен атап ел бүгін
Тойлайды ақын жүз жылын
Өнерлі жүйрік дүлдүлін
Дауыс, әнші бұлбұлын.
Елді аузына қаратып
Ән жырдың кенін қопарды
Бұлбұлы едің елімнің
Көмейден жыры төгілген.
Өмірің сенің өлең-жыр,
Бізбен бірге нұр боп күл,
Сен өлсең де өлмейтін,
Елінде қалды терең жыр,
Жерімде туған түлексің,
Елінді әнге бөлейсің, — деп толғаған еді.

Тайжанның 110 жылдық тойына толғау өлеңімен шашу
шашқан Қазақстанның халық ақыны көкшетаулық Қөкен
Шәкенов:

Саңлағы Сарыарқаның ақын Тайжан,
Бата алған онбесінде Ыбырайдан, — дей келіп,

Тайжекен қазақ жерін аралаған,
Өзінің заманында саналы адам.
Ленинге сол кездері жыр арнаған.
Байқасаң ең қазақтан шамалы адам.
Жыр арнап Қарағанды, Қарсақбайға.
Көз салған жаңа құрылыс әрбір жайға
Сергоны Орджоникидзе құрметтеген,
Қазақта дәл осындай акын қайда? — деген еді.

Арканың алып акынының өмір жолын, көркем бейнесінің қыры мен сырын белгілі акын Кәкімбек Салықов «Акын Тайжан поэмасы» арқылы жасай алды. Бұл поэма Тайжекеннің акындық күдіретін танытатын, әншілік асқақ даусын еліне бар даусымен естіретін әдеби туынды. Поэма Тайжан талантына сомдап соғылған өмірлік ескерткіш, биік мұнара. Кәкімбек өзінің лирикалық поэмасында:

Перзенті Ұлытаудың акын Тайжан,
Асқақ ән
Аталы сөз атын жайған
Ой мен қыр
Көкше мен Сыр
Қарсы алатын
Думан той, жүрген жері сауық сайран.
Айқындар акындықтың мағанасын
Тайжекен алмас тұяқ нағыз асыл
Әрі әнші, әрі акын, әрі өнерпаз,
Даланың ашқан дербес сахнасын — деп бастайды

да:

Сұлу мұрт, қызыл шырай, кең кабакты,
Жез көмей, қара сырнай кез канатты
Айтқаны досқа қару, жауға үрей,
Атағын қазағына тез таратты — деп сипаттайды.
Сезімтал тіл табысар дала гүлмен
Жүйріктің жүйірігі еді
Сайыстарда
Тізгінін нестестірмей дара жүрген — деп Тайжекен
даралығы мен даналығын жырлайды.

Одан әрі акынның өмірі мен балалық шағы, нағашысынан бата алған сапары туралы сыр шертеді. Жалғызтау өнірін жырлайды. Тайжанды баулып жүріп Ыбырай «Гәкку әнінің» шығу тарихымен лирикалық нәзік сезімінің де сырын айтады. Тайжекең де Ұлытауда қалған. Өзінің ойында жүрген сырын, сезімін ақтарады нағашысына.

Өнеге сабақ алдым ақындыққа,
Ақындық келеді екен батылдыққа,
Өлең алдым татырлық жақындыққа,

Жиен жолы жиенде татырлыққа, — деп Кәкімбек Тайжан сапарын қорытындылайды, Еліне қайтып келгенде Тайжан:

Мен келдім Бағаналы, Балталыға,
Ел шетін көріп шерім таркады ма.
Ұлыңмын сәлемің ал, Ұлытауым,

Құшақ жай Айыртаудай алқабы да, — деп ол туған елімен ағайын—туысымен амандасады.

Тайжан туындыларын талдай, келе, ол үлкен дарын иесі дегім келеді. Ол өте батыл, орақ тілді, өткір уытты, ақын, уақытында халық қамқоршысы, қалқаны болды.

Ол төрелердің, бай манаптардың, би-болыстардың ишан, молдалардың ішіндегі халыққа жағымсыз надандарын көркем, өткір тілмен әшкерелсіп, түйрей білді.

Тайжан өмірдің ащы-тұщысын көп көріп, халық университетінен өткен адам. Ақындықты өзі ғана үйреніп, қойған жоқ, замандастарын да ақындыққа үйретіп, өзінің сонынан ерте алды. Олар үшін Тайжан алтыннан қымбат, балдан тәтті еді. Тайжан елінің рухани сарқылмас қазынасының ұрпағына өлмес асыл мұра қалдырды. Уақыт өткен сайын ол мұраның күны күн сайын арта береді.

«Литературная критика» ның 1937 жылғы нөмірі бесінші санында белгілі аудармашы, әрі жазушы Константин Алтайский Советтік Қазақстанның ақындары деген мақаласында Тайжанның асқан ақындығын айта келіп, өлеңдерін

баска да көп тілге аударғанын тілге тиек етті. Тайжанның көптеген өлеңдерін баска тілге аударуға А. Брагин мен П. Кузнецовтын да еңбектері зор.

Демек, Тайжан туралы зерттеу жұмыстары, жазылатын туындылар өз кезегін күтуде. Оның еңбегі әлі игерілмеген тың сияқты.

Ақылы алғыр, көңілі жүйрік, көзі көреген, жүрегі сезімтал, Тайжан акын туралы қандай да болмасын шығармалар акынды оқырмандарға таныстырып, жақындата түседі. Оны жерлестері үлкен қуанышпен құшағын жайып қарсы алады.

Жезқазған, 2000 жыл.

МАЗМҰНЫ:

1. Ақын туралы сөз. А. Қаражігітов	2
2. Тайжан — көргендердің көзімен	5
3. Ақынның өмір жолы	7
4. Тайжанның Үкілі Ыбырайдан бата алуы	15
5. Тайжанның Ақмешітке сапары	20
6. Ақын жөніндегі есімдегілер	23
7. Тайжан Мәскеудегі онкүндікте	31
8. Тайжан творчествосы	34

Өмірбек МҰҚАНҰЛЫ
ТАЛАЙДЫ ТАҢДАНДЫРҒАН
ТАЙЖАН АҚЫН

Редакторы А. ҚАРАЖІГІТОВ

Техникалық редакторы Л. ПОНОМАРЕНКО

Суретшісі К. ЖАНЫСБАЕВ

Корректоры Ж. МАҚАТОВА

Теруге берілді 15. V. 2000 ж. Қол қойылды 24. V.
2000 ж. Қалыбы 60x84. Қағазы газеттік. Гарнитурасы Әде-
би. Шартты баспа табағы 3. Есепке алынған баспа таба-
ғы 3. Тиражы 500 дана.

477000, Жезқазған қаласы, Бейбітшілік көшесі, № 13 үй.
«Полиграфия» Жезқазған ашық акционерлік қоғамы.